

Haridus

Ellu Saar

Haridussüsteemi roll ühiskonna lõimumisprotsessis on kahtlemata oluline: haridus loob eeldused edukaks tööturule lülitumiseks, teisalt aga edendatakse hariduse kaudu integratsiooniprotsessis osaliste keeleoskust.

1. Taust

Arenenud industriaalriikides ollakse seisukohal, et erinevatest rahvustest noortele võrdsete stardivõimaluste loomisele aitavad kaasa eelkõige võrdsed võimalused saada haridust. Kuni 1990. aastate esimese pooleni oli Eestis teistesse rahvusgruppidesse kuuluva elanikkonna haridustase isegi kõrgem eestlaste omast (vt. tabel 1). Paraku on olukord 1990. aastate lõpuks muutunud vastupidiseks ja seda eelkõige kõrgharidusega elanikkonna osakaalu poolest. Sealjuures ilmnevad eriti suured erinevused eesti ja teistest rahvustest noorte haridustasemes ning seda eriti Tallinnas. 2000. aasta rahvaloenduse andmeil oli Tallinnas 15-29-aastaste mitteõppivate teistesse rahvusgruppidesse kuuluvate noorte haridustase märgatavalt madalam eestlaste omast: nende seas oli mõnevõrra rohkem alg- ja põhihariduse ning kutsehariduse omandanud, samas on kõrgharidusega mitte-eesti noorte osakaal peaaegu kaks korda väiksem kui eestlastel.

Tabel 1. Erinevate rahvusgruppide haridustase aastatel 1989 ja 2000

Haridustase	1989*		2000*		2000 mitteõppivad noored (15-29) Eestis		2000 mitteõppivad noored (15-29) Tallinnas	
	Eest- lased	Teised rahvu- sed	Eest- lased	Teised rahvu- sed	Eest- lased	Teised rahvu- sed	Eestla- sed	Teised rahvu- sed
Algharidus	17	14	4	4	2	1	1	1
Põhiharidus	17	15	12	13	20	17	10	15
Keskharidus**	27	28	31	28	32	31	37	33
Kutseharidus			7	8	13	18	10	15
Keskeriharidus	21	26	20	26	20	21	22	24
Kõrgharidus	18	17	26	20	12	9	20	11
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100

*15-64-aastased.

**1989.aastal kesk- ja kutseharidus koos.

Allikas: 1989 ja 2000.a. rahvaloendus.

Sealjuures on nii 15-19-aastaste kui ka 20-24-aastaste nii venelaste kui ka teiste rahvusgruppide esindajate seas õppivate noorte osakaal märgatavalt madalam eesti noorte vastavatest näitajatest (vt. tabel 2). Eriti suured erinevused ilmnevad üle 20-aastaste seas. Kui Eestis üle veerandi 20-24-aastastest eestlastest õpib kõrgharidussüsteemis, siis vene noortest teeb seda alla viiendiku. Jällegi on erinevused Tallinnas märgatavalt suuremad kui Eestis tervikuna: kui kaks viiendikku 20-24-aastastest eestlastest õpib kõrgharidussüsteemis, siis vene noorte sama vanusegrupi noorte vastav näitaja jääb neljandiku piirimaile. Need andmed viitavad sellele, et venekeelsete noorte potentsiaal jääb Eestis vähemalt osaliselt kasutamata

Tabel 2. Õppivate noorte osakaal vanuse- ja rahvusgrupiti Tallinnas ja Eestis, %

	Eestlased	Venelased	Teised rahvused
Tallinnas			
15-19-aastased	90	82	85
20-24-aastased	49	30	33
sealhulgas kõrghariduses	41	24	27
25-29-aastased	20	7	10
sealhulgas kõrghariduses	19	6	9
Eestis			
15-19-aastased	87	83	84
20-24-aastased	36	25	29
sealhulgas kõrghariduses	28	18	22
25-29-aastased	13	6	10
sealhulgas kõrghariduses	12	4	9

Allikas: 2000.a. rahvaloendus.

Viimase kümnekonna aasta jooksul on pidevalt vähenenud vene õppekeelega koolide lõpetajate osakaal nii põhihariduse kui ka keskkooli tasandil. Kui 1993.aastal moodustasid vene õppekeelega koolide lõpetajad 35,2% kõigis põhikooli lõpetajatest, siis 2006. aastal oli vastav protsent 23,8. Keskkooli korral olid osakaalud vastavalt 1993.a. 30,1% ja 2006.a. 27,5%. Vene keeles õppijate osatähtsus üldhariduse päevaõppes on vähenenud 1993.a. 33,5%-lt 2006.a. 20,4%-ni. 2006/07. õppeaastal õppis 17% õpilastest, kelle emakeeleks ei olnud eesti keel, eesti õppekeelega koolides või siis keelekümblusklassides¹. Samas ei ole see protsent viimase viie aasta jooksul kuigi oluliselt suurenenud vaid pigem püsinud samal tasemel. Keelekümblusklassid mängivad Eesti haridussüsteemis küllaltki olulist rolli. 2006/07. õppeaastal õppis 3234 õpilast neis klassides.

Peale põhihariduse omandamist ilmneb haridussüsteemis teatud segregatsioon: vene õppekeelega põhikooli lõpetanute jätkab võrreldes eesti õppekeelse põhikooli lõpetanutega märksa väiksem protsent õpinguid keskkoolis või gümnaasiumis (vt. tabel 3). Eriti märgatavad on erinevused Tallinnas. Seevastu kutsekeskkoolides õpinguid jätkanute osakaal on vene koolide lõpetanute hulgas märgatavalt suurem.

Tabel 3. 9.klassi lõpetanute osakaal, kes jätkasid õpinguid 10. klassis maakonniti ja õppekeeleli, 2003/04, %

Maakond	Õppekeel	
	Eesti	Vene
Harju	84.6	60.8
Tallinn	96.1	62.0
Hiiu	67.0	-
Ida-Viru	74.5	60.6
Jõgeva	60.5	76.3
Järva	56.2	71.4
Lääne	81.4	68.4
Lääne-Viru	66.1	47.7
Põlva	61.1	-
Pärnu	70.5	69.4
Rapla	54.7	-

¹ Eesti Haridus- ja Teadusministeerium.

Saare	65.7	-
Tartu	94.0	71.1
Valga	56.2	71.3
Viljandi	66.7	92.3
Võru	71.4	100.0
Kokku	74.9	61.5

Allikas: Eesti Statistikaamet.

Kutsehariduses erineb õppekeeleli ka erialaline jagunemine: eestikeelsetes kutsekoolides on mõnevõrra suurem äriduse ja halduse ning isikuteenindusega seotud erialadel õppijate osakaal, samas venekeelsetes kutsekoolides õpilastest moodustavad kolmandiku tehnikaerialadel õppijad (vt. tabel 4). See näitaja on kaks korda suurem eestikeelsete kutsekoolide vastavast näitajast.

Tabel 4. Erialaline jagunemine kutsehariduses õppekeeleli, 2003/04

	Eesti	Vene
Kunstid	4.2	1.8
Äridus ja haldus	15.6	10.6
Arvutiteadused	6.0	9.3
Tehnikaalad	17.1	35.6
Tootmine ja töötlemine	12.5	14.3
Arhitektuur ja ehitus	10.7	11.4
Põllumajandus, metsandus ja kalandus	7.5	-
Tervis	1.2	1.4
Sotsiaalteenused	1.2	-
Isikuteenindus	18.5	12.4
Transporditeenused	2.1	3.1
keskkonnakaitse	0.9	-
Turvamine	2.6	-
Kokku	100	100

Allikas: Eesti Statistikaamet.

Vene õppekeelelega gümnaasiumite lõpetajate riigieksamitulemused olid 2008. aastal halvemad eesti õppekeelelega koolide lõpetanute omadest võõrkeeltes, ühiskonnaõpetuses ja geograafias (vt. Tabel 5). Sealjuures on erinevus ühiskonnaõpetuse ja geograafia riigieksamitulemustes suurenenud just viimastel aastatel². Samuti hakkab silma, et varasem vene õppekeelelega koolide mõningane paremus matemaatika ja füüsika riigieksami tulemuste korral on asendunud väikese tagasimineku³. Teiste õppeainete korral olulisi erinevusi ei ilmnenud.

² Praegu on raske hinnata, kas põhjuseks võib olla see, et neid aineid on hakatud õpetama eesti keeles või on tegemist mingi muu põhjusega.

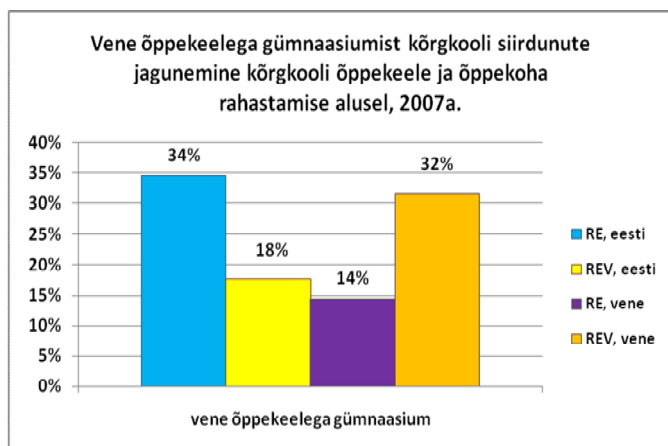
³ Selle põhjuseks on peetud muuhulgas eestikeelsete õpikute kehvi tõlkeid vene keelde.

Tabel 5. Riigieksamite tulemused õppekeeleli 2005.-2008.aastal

	2005		2006		2007		2008	
	eesti	vene	eesti	vene	eesti	vene	eesti	vene
Ajalugu	59,5	54	67,9	58	65,5	62,7	62,8	56,6
Bioloogia	59	58	63,1	58,5	59,1	57,6	62,6	63,9
Füüsika	59,8	65,3	68,9	71,8	70,6	66,9	65,2	62,9
Geograafia	65,2	55,7	60,9	51	57,4	47,5	57,1	39,3
Inglise keel	67,5	64,2	66,4	57,8	71,0	62,2	70,3	60,2
Keemia	65	68,9	64,7	67,9	61,8	63,9	66,1	67,2
Matemaatika	55	59,4	51,1	49,1	51	46,9	61,3	58,4
Saksa keel	67,5	64	68,7	60,4	73	61,2	67,5	65,2
Ühiskonnaõpetus	59,6	57,5	59,6	45,7	60,1	48,6	67,4	51,8

Allikas: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. <http://www.ekk.edu.ee>

2007. aastal läks 65% eestikeelse gümnaasiumi lõpetajatest kõrgkooli⁴ edasi, venekeelse gümnaasiumi lõpetajate korral oli vastav protsent 67%, 2005. aastal aga 60%. Vene õppekeelega kooli lõpetanute hulgas on kohe pärast kooli kõrgkooli siirdujate hulk viimase kolme aasta jooksul kasvanud ning 2007. aastal ületas kahe protsendi võrra eestikeelsest õppes edasisuundujate osa. Samas sai vene koolide lõpetajatest riigieelarvelisele kohale 48%, eestikeelse gümnaasiumi lõpetajatest aga 55% (vt. joonised 1 ja 2). 2005. a ja 2007. aasta võrdluses ilmneb suundumus, mille kohaselt vene õppekeelega gümnaasiumist kõrgkooli eestikeelsele õppesse astujate osakaal on vähenenud (vastavalt 59% ja 52%).

Joonis 1.

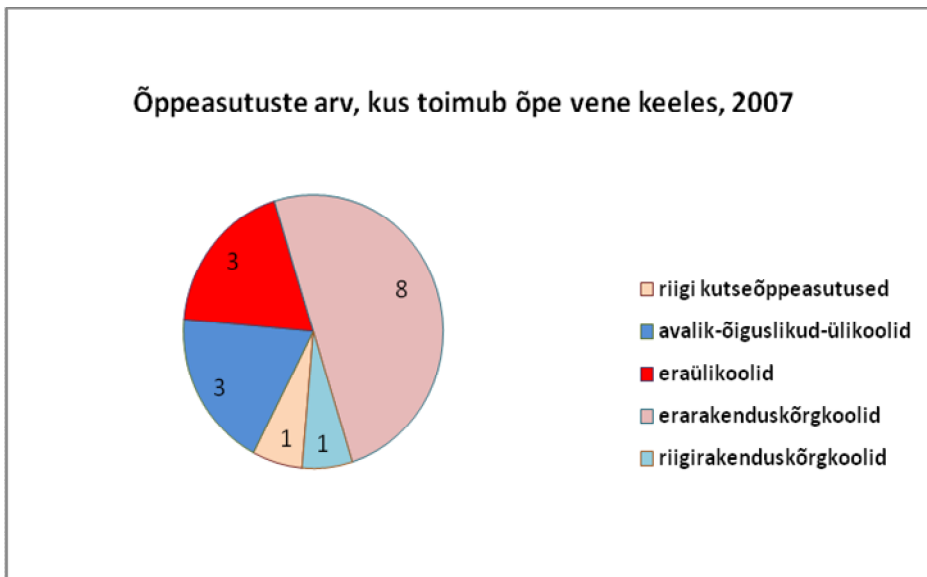

⁴ Kasutatakse siin ja edaspidi õppeasutuste tähenduses, kes pakuvad õpet kõrgharidustasemel.

Joonis 2.

Allikas: Kõrgharidus, venekeelne õpe ja riigikeele õpe Eestis, 2008.

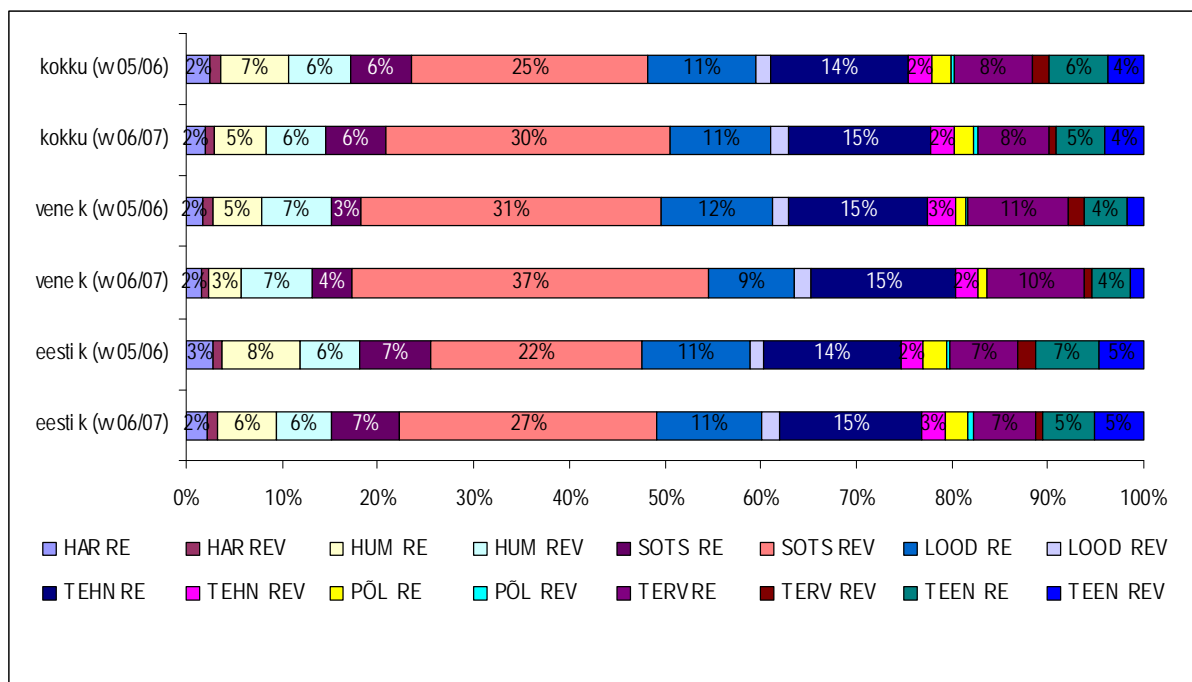
Kõrghariduse tasemel on vene keeles õppijate osakaal väga väike (12,5% rakenduskõrghariduse tasemel, 7,6% bakalaureuseõppes ja vaid 2,8% magistriõppes). 2007. aastal oli venekeelsetes õpperühmades võimalik õppida 16-s kõrgkoolis (35-st) ehk ca pooltes. Kõige rohkem institutsioone, kus toimub venekeelne õpe, on erarakenduskõrgkoolide hulgas (vt. joonis 3). Kui eesti keeles õppijatest õpib vaid 14,6% erakõrgkoolides, siis vene keeles õppijate hulgas on vastav näitaja 72%. Seega nende vene õppekeelega keskkooli lõpetajate valik, kelle eesti keele oskus ei ole piisav kõrgkoolis eestikeelses õppes jätkamiseks, on piiratud. Enamik neist jätkab õpinguid eraülikoolides ja erarakenduskõrgkoolides.

Joonis 3.

Allikas: Kõrgharidus, venekeelne õpe ja riigikeele õpe Eestis, 2008.

Valiku piiratust näitab ka järgmine joonis. Vene õppekeele kooli lõpetanutest suundub väga suur osakaal sotsiaalteadustesse (41% eestikeelsest õppes tulnute 34% vastu) ning eriti just REV kohtadele, kuna seal on tegemist venekeelse õppega. Järgmiseks eelistuseks on nii eesti kui vene koolide lõpetajatele tehnika valdkond (17%). Loodus- ja täppisteaduste eelistus on kahe aasta lõikes vene koolidest tulnutel paari protsendi võrra vähenenud. Eelneva hariduse vene keeles saanud eelistavad eestlastest rohkem tervise valdkonda. Väiksem osa sisseastujatest valib teeninduse (ca 2 korda vähem kui eestikeelse kooli lõpetanud, jällegi on ilmselt tegemist valiku piiratusega), põllumajanduse või humanitaaria ja kunstide valdkonna.

Joonis 4. Kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud vastsete gümnaasiumilõpetajate jaotus eelneva õppekeele alusel valdkondade ja rahastamisallikate lõikes 2005/ 06. ja 2006/07. õa.

Allikas: Kõrgharidus, venekeelne õpe ja riigikeele õpe Eestis, 2008.

Üleminek eestikeelsele kõrgharidusele on muutnud venekeelse üldhariduse suures osas hariduslikuks tupikuks, kuna venekeelse gümnaasiumi või keskkooli lõpetanul on tegelikult edasised valikud piiratud. See kehtib just nende venekeelsete noorte kohta, kelle eesti keele oskus ei ole piisav, et jätkata õpinguid eestikeelsetes kõrgharidusinstituutides. Valikut piirab ka asjaolu, et venekeelsete koolide tulevik on kohalike omavalitsuste otsustada (st kui riigil on kohustus toetada muukeelset õpet, siis omavalitsusel seda kohustust ei ole), teisisõnu, otsustamise delegeerimisega omavalitsustele muutis riik oma kohustused deklaratiivseteks.

2. Segregatsioon hariduses ja haridussoovid

Integratsiooniuringu andmeil õpib viiendik venekeelsetest vastajatest/nende lastest/lastelastest eesti õppekeelega põhikoolides ja lisaks veel pisut alla viiendiku keelekümblusklassides (vt. tabel 6). Seega vene õppekeelega koolides õppis kolm viiendikku venekeelsetest vastanutest (nende lastest/lastelastest). Gümnaasiumi tasemel on keeliline segregatsioon märgatavalt suurem, kuna vaid pisut üle kümnendiku venekeelsest vastanutest (või nende lastest/lastelastest) õpib eesti õppekeelega koolides (vt. tabel 7). Samas ei ole protsentuaalselt rohkem ka neid, kes eelistaks eesti õppekeelega kooli. Venekeelne põhikool ei suuda praegu õpilastele piisavat eesti keele oskust anda ja seetõttu ei ole oodata, et oluliselt lisanduks venekeelseid õpilasi eestikeelsetesse gümnaasiumitesse. Pigem tahetakse õppida eestikeelses vene keele ja kultuuri süvaõppega gümnaasiumis koos eesti noortega, st. seda tüüpi koolis, mida Eestis veel ei ole. Siiski kolm viiendikku venekeelsetest vastanutest tahaks õppida osalise eestikeelse aineõppega gümnaasiumis. Kui venekeelse õppega

eragümnaasiumis õpib vaid 4% venekeelsetest vastanutest, siis õppimiskohana eelistaks seda tüüpi gümnaasiumi kaks korda enam vastanuid.

Tabel 6. Venekeelsete vastajate (või nende laste/lastelaste) jagunemine põhikooli tüübiti, %

Eesti õppekeelega kool	21
Vene õppekeelega kool	61
Keelekümblusklass	17
Võõrkeelne kool	1
Kokku	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Tabel 7. Venekeelsete vastajate tegelik gümnaasiumiõpe ja õppimiseelistused, %

	Tegelik õpe	Eelistused
Eesti õppekeelega kool	12	11
Osalise eestikeelse aineõppega gümnaasium	84	57
Venekeelse õppega eragümnaasium	4	8
Eestikeelses vene keele ja kultuuri süvaõppega gümnaasiumis koos eesti noortega	-	18
Võõrkeelne kool	-	6
Kokku	100	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Küllaltki selgelt eristuvad eestlaste ja venekeelse elanikkonna lasteaia tüübi eelistused (vt. tabel 8). Kui vaid pisut üle kuuendiku eestlastest eelistaks keelepõhiselt eraldatud lasteaedu, siis venekeelsete vastanute seas on seda tüüpi lasteaedade eelistajaid kaks korda rohkem. Keelepõhiselt eraldatud lasteaedu eelistavad enam need venekeelsed vastanud, kelle eesti keele oskus on kehv ja kellel on Venemaa kodakondsus. Veerand eestlastest peab laste tuleviku seisukohalt parimaks sellist varianti, kus eestikeelses lasteaias eestlaste seas oleks piiratud hulk venekeelseid lapsi. Samas vaid kümnendik venekeelsetest vastanutest eelistaks seda tüüpi lasteaedu. Sealjuures parimaks peab nii eesti- kui ka venekeelne elanikkond sellist eestikeelset lasteaeda, kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatavad. Praegu on paraku probleemiks see, et eestikeelsetesse lasteaedadesse venekeelseid lapsi ei taheta võtta. Samuti ei ole teistest rahvustest laste jaoks ette nähtud nende emakeelt valdavaid abikasvatavaid. See suurendab keelepõhist segregatsiooni. Samas hoiakute tasemel on valmisolek keelelise segregatsiooni vähendamiseks täiesti olemas.

Tabel 8. Lasteaiatüübi eelistused, %

	Keelepõhiselt eraldatud lasteaiad	Kõik lapsed ilma piiranguteta ühises eestikeelses lasteaias, kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatajad	Eestikeelses lasteaias eestlaste seas piiratud hulk venekeelseid lapsi	Kokku
Eestlased	16	57	27	100
Venekeelsed vastajad	32	59	9	100
...sh need, kelle eesti keele oskus on hea	26	59	15	100
... sh need, kelle eesti keele oskus on kehv	31	62	7	100
... sh need, kes ei oska eesti keelt	46	51	4	100
...sh need, kelle on Eesti kodakondsus	29	59	12	100
...sh need, kes on määratlemata kodakondsusega	29	67	4	100
...sh need, kellel on Venemaa kodakondsus	38	57	7	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Venekeelsete vastanute hulgas on keelepõhiselt eraldatud lasteaedade eelistajaid keskmisest rohkem Ida-Virumaal, vanusegruppidest aga kõige vanemate (60-74-aastased) ja kõige nooremate (15-24-aastased) hulgas (vt. tabel 9).

Tabel 9. Venekeelsete vastanute lasteaiatüübi eelistused

	Keelepõhiselt eraldatud lasteaiad	Kõik lapsed ilma piiranguteta ühises eestikeelses lasteaias, kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatajad	Eestikeelses lasteaias eestlaste seas piiratud hulk venekeelseid lapsi	Kokku
Piirkond				
Tallinn	27	62	11	100
Ida-Virumaa	43	53	4	100
Mujal Eestis	28	60	9	100
Vanusegrupp				
15-24	35	52	13	100
25-39	30	60	10	100
40-59	29	64	7	100
60-75	38	54	8	100
Ühiskonnakiht				
Madal	33	59	8	100
Keskmine	31	60	10	100
Kõrge	36	55	9	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Haridussoovide võrdlus rahvusesti näitab, et kuigi suuri erinevusi eelistuste osas ei ole. Venekeelsete vastanute seas on mõnevõrra rohkem neid, kes tahaks ise või sooviks, et nende lapsed/lapselapsed omandaksid ülikoolihariduse ja vähem keskhariduse eelistajaid (vt. tabel 10).

Tabel 10. Haridussoovid: millist haridust sooviks endale, oma lastele/lastelastele

	Vähemalt kutseharidust	Vähemalt keskharidust	Vähemalt rakenduslikku kõrgharidust	Vähemalt ülikooliharidust	Kokku
Eestlased	14	22	31	33	100
Venekeelsed vastajad	12	13	36	39	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Umbes kolmandik nii eesti- kui ka venekeelsetest vastanutest ei pea oluliseks kõrghariduse omandamise kohta (vt. tabel 11). Enamik eestlastest aga ka venekeelsetest vastanutest tahaks kõrghariduse omandada just Eestis. Vaid kümnendik venekeelsetest vastanutest eelistaks Venemaad. Mujal välismaal kõrgharidust omandada tahtjate protsent ei erine rahvusesti. Ka kodakondsus ei näi mõjutavat venekeelsete vastanute valikut Venemaa kasuks. Venemaa kodakondsusega vastanute hulgas ei ole see protsent suurem kui Eesti kodakondsusega venekeelsete vastanute seas.

Tabel 11. Soovitav kõrghariduse omandamise koht, %

	Eestis	Venemaal	Mujal välismaal	Koht ei ole oluline	Kokku
Eestlased	56	-	9	34	100
Venekeelsed vastajad	47	10	12	31	100
...sh need, kelle on Eesti kodakondsus	43	8	13	35	100
...sh need, kes on määratlemata kodakondsusega	56	13	13	19	100
...sh need, kellel on Venemaa kodakondsus	47	10	12	30	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Samas tahaks vaid viiendik venekeelsetest vastanutest kas siis ise või et nende lapsed/lapselapsed omandaks kõrghariduse eesti keeles (vt. tabel 12). Sealjuures eesti keelt õppekeelena eelistanute protsent ei sõltu kodakondsusest. Lisandub veel kolmandik, kelle jaoks keel ei ole oluline. Vene keeles tahaks aga kõrghariduse omandada pisut üle kolmandiku venekeelsetest vastanutest. Sealjuures vene keelt õppekeelena eelistaksid enam nii kodakondsuseta kui ka Venemaa kodakondsusega vastanud. Tegelikult on praegu Eestis vaid 10%-l kõrghariduse tasemel õppijatest õppekeeleks vene keel. Seega praeguse eesti keele oskuse taseme juures oleks nõudlus kas täieliku või osalise venekeelse õppe järele märgatavalt suurem praegu Eesti kõrgharidussüsteemis pakutavast.

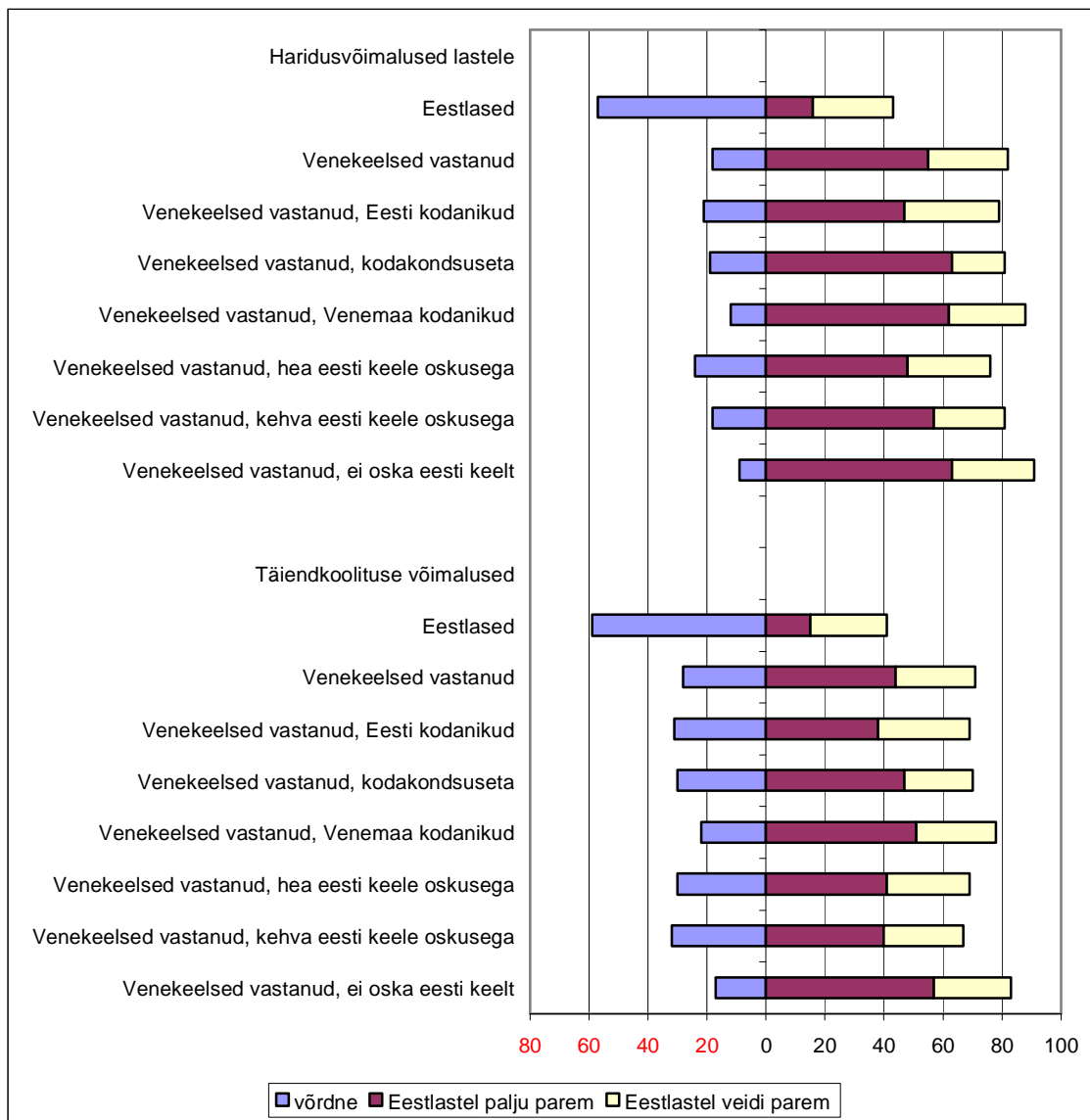
Tabel 12. Soovitav õppekeel kõrghariduse omandamisel, %

	Eesti	Vene	Muu	Keel ei ole oluline	Kokku
Eestlased	65	-	3	32	100
Venekeelsed vastajad	19	36	10	35	100
...sh need, kelle on Eesti kodakondsus	22	30	9	39	100
...sh need, kes on määratlemata kodakondsusega	19	47	6	28	100
...sh need, kellel on Venemaa kodakondsus	15	37	18	30	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

3. Hinnang hariduse omandamise võimalustele

Lääne arenenud ühiskondades peetakse võimaluste võrdsetena tajumist oluliseks turumajanduse toimimise ja laiemalt ühiskonna legitiimsuse aluseks. Nagu on kinnitanud eelnevad uuringud, ei pea ka Integratsiooniuringu 2008 kohaselt enamik venekeelseid vastajaid oma haridusvõimalusi eestlastega võrdseteks. Kui eestlastest arvab ligi 60%, et laste haridusvõimalused on võrdsed, st. eestlastel ei ole eeliseid, siis venekeelsetest vastajatest jagab seda seisukohta kolm korda väiksem protsent ning üle poolte arvab, et eestlaste laste haridusvõimalused on palju paremad (vt. joonis 5). Ka nähtub tulemustest, et venekeelse elanikkonna hinnang olukorrale ei sõltu nende endi inimkapitali Eesti-spetsiifilisusest (kodakondsus, eesti keele oskus) kuigi oluliselt. Ka eesti kodakondsusega ja hea eesti keele oskusega venekeelsetest vastajatest peab enamik eestlaste haridusvõimalusi oluliselt paremateks.

Joonis 5. Hinnang haridusvõimaluste võrdsusele rahvusesti, %

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Mõnevõrra vähem kriitilised ollakse täiendkoolituse võimaluste võrdsuse suhtes, kuid ka sel juhul erinevad eestlaste ja venekeelse elanikkonna hinnangud oluliselt: võimalusi võrdseks hinnanute protsent erineb kahekordselt. Eesti keele oskus näib mõnevõrra mõjutavat seda, kui võrd võrdseks peetakse täiendkoolituse võimalusi: kui ligi kolmandik eesti keelt hästi oskajatest arvavad, et täiendkoolituse saamisel ei mängi rahvus rolli, siis eesti keelt mitteoskajate seas jagab seda arvamust vaid kuuendik. Ilmselt on põhjuseks see, et eesti keelt mitteoskajate valik pakutavate kursuste osas on märksa piiratum. Ka Eesti Töötõu-uuringute andmed kinnitavad, et aastatel 1997-2007 on täiendkoolituses osalenute protsent eestlaste seas olnud pidevalt umbes kaks korda kõrgem kui mitte-eestlaste hulgas.

Ka venekeelsete noorte kõrghariduse omandamise võimalustele Eestis annavad eestlased ja venekeelsed vastajad väga erineva hinnangu: kui enamik eestlastest peab neid võimalusi eesti noorte omadega võrdseteks, siis vaid veerand venekeelsetest vastajatest jagab seda arvamust (vt. tabel 13). Hea eesti keele oskus ja Eesti kodakondsuse omamine küll vähendab mõnevõrra

venekeelsete vastajate pessimismi, kuid siiski jääb eesti ja venekeelsete noorte kõrghariduse omandamise võimalusi võrdseks hinnanute osakaal ka nende seas kaks korda väiksemaks eestlaste vastavast näitajast. Kui ligi kaks kolmandikku ühest ühiskonna rühmast hindab oma võimalusi teise omast kehvemaks, siis see on häirekell.

Tabel 13. Hinnang venekeelsete noorte kõrghariduse omandamise võimalustele Eestis, %

Kas Teie arvates on venekeelsetele noortele eesti noortega võrreldes kõrgharidus Eestis võrdselt kättesaadav?

	Jah	Ei	Raske öelda	Kokku
Eestlased	59	21	20	100
Venekeelsed vastajad	24	64	12	100
...sh need, kelle on Eesti kodakondsus	31	60	9	100
...sh need, kes on määratlemata kodakondsusega	14	71	15	100
...sh need, kellel on Venemaa kodakondsus	23	63	14	100
...sh need, kelle eesti keele oskus on hea	34	55	11	100
... sh need, kelle eesti keele oskus on kehv	20	68	11	100
... sh need, kes ei oska eesti keelt	19	68	13	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Kui väljaspool Tallinna ja Ida-Virumaad elavad eestlased peavad harvemini venekeelse elanikkonna haridusvõimalusi eestlasteks võrdseteks, siis venekeelsete vastajate hinnangute korral kehtib pigem vastupidine tendents: muude Eesti piirkondade elanikud hindavad sagedamini võimalusi võrdseteks (vt. tabel 14). Tallinnas ja Ida-Virumaal elavate eestlaste ja venekeelse elanikkonna hinnangutes on aga väga suured käärid. Vanusegruppide võrdlus võimaldab väita, et mõnevõrra vähem erinevad kõige nooremaste vanusegruppi (15-24-aastased) kuuluvate eestlaste ja venekeelsete vastajate hinnangud haridusvõimaluste võrdsusele. Noorimaste vanusegruppi kuuluvate venekeelsete vastajate suhteliselt suurema positiivsuse üheks põhjuseks võib olla reaalse kogemuse nappus, mis tähendab, et nende hinnang võib põhineda pigem ootustele kui tegelikule kogemusele. Siiski on just sellel grupil kõige tõenäolisemalt olemas Eesti kodakondsus ja hea eesti keele oskus, mis võib olla ootuste aluseks. Mida kõrgemaks vastajad oma ühiskondlikku positsiooni hindavad, seda võrdsemaks nad eestlaste ja mitte-eestlaste haridusvõimalusi peavad. See kehtib nii eestlaste kui ka venekeelsete vastajate korral. Siiski jäävad ka oma positsiooni kõrgeks hinnanute korral erinevused eestlaste ja venekeelse elanikkonna arvamuses haridusvõimaluste võrdsuse suhtes suurteks (kahekordne vahe võimalusi võrdseks hinnanute osakaalus).

Tabel 14. Hinnang haridusvõimaluste võrdsusele, võimalusi võrdseks hinnanute %

	Laste haridusvõimalused		Noorte kõrghariduse omandamise võimalused Eestis		Täiendõppe võimalused	
	Eestlased	Venekeelsed vastajad	Eestlased	Venekeelsed vastajad	Eestlased	Venekeelsed vastajad
	Piirkond					
Tallinn	66	15	79	26	66	26
Ida-Virumaa	67	18	88	27	50	32
Mujal Eestis	54	24	72	32	57	29
Vanusegrupp						
15-24	52	31	70	38	55	33
25-39	56	17	72	26	58	29
40-59	59	14	76	25	59	27
60-75	62	16	77	22	64	23
Ühiskonnakiht						
Madal	54	9	78	14	56	17
Keskmine	57	19	74	30	59	30
Kõrge	62	30	73	34	60	41

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Tabelis 15 on esitatud venekeelsete vastajate hinnang võrdsetele haridusvõimalustele võrdluses eestlaste arvamusega. Tabelis toodud arvud näitavad mitu korda on venekeelsete vastajate tõenäosus pidada vastavaid võimalusi võrdseteks väiksem kui eestlastel. Tabelist selgub, et noorte korral erinevad eestlaste ja venekeelsete vastajate hinnangud võrdsetele võimalustele mõnevõrra vähem võrreldes kõigi vastajatega. Regioniti on rahvuste vahelised erinevused hinnangutes suurimad Ida-Virumaal ja kõige vähem erinevad hinnangud neis piirkondades, kus eestlaste osakaal rahvastikus on suurem. Nii hea eesti keele oskus kui ka Eesti kodakondsuse olemasolu vähendab mõnevõrra venekeelsete vastajate pessimismi. Siiski on arvamuste tasandil veelahe väga selge: milline konkurentsi soodustav potentsiaal venekeelsetel vastajatel ka ei oleks, jagavad nad oma hinnanguid vähemedukate „rahvuskaaslastega“, sealjuures jääb nende hinnang eestlaste omast väga erinevaks. See kehtib kõigi esitatud väidete puhul. Seega võib öelda, et venekeelne elanikkond jagab „omadega“ kriitilist hinnangut võimaluste võrdsusele, kuigi kõige ressursirikkamad on võimelised eestlastega konkureerima (olgu et mitte päris võrdselt).

Tabel 15. Venekeelse elanikkonna hinnang võrdsetele võimalustele⁵

	Mitu korda on venekeelsete vastajate tõenäosus väiksem kui eestlastel pidada vastavaid võimalusi võrdseks				
	Tööealised	Noored (15-24)	Tallinn	Ida-Virumaa	Mujal Eestis
VÕRDSETE VÕIMALUSTE HINNANG					
Haridusvõimalused lastele					
Venekeelsed vastanud	5,9***	2,6***	12,2***	16,4***	3,2***
... Eesti kodakondsusega	4,9***	2,5***	9,9***	28,6***	2,3***
...ei ole Eesti kodakondsust	7,6***	3,0**	17,0***	11,5***	8,3***
...hea eesti keele oskusega	4,0***	2,2**	9,4***	10,6***	2,1***
...halva eesti keele oskusega	7,9***	2,9**	14,5***	17,9***	6,1***
Täiendkoolituse võimalused					
Venekeelsed vastanud	2,9***	2,1**	5,0***	2,1*	2,6***
... Eesti kodakondsusega	2,5***	2,0**	3,8***	2,7**	2,1***
... ei ole Eesti kodakondsust	3,5***	3,6**	8,8***	1,5	3,3***
...hea eesti keele oskusega	2,5***	2,2**	4,4***	3,0*	1,7*
...halva eesti keele oskusega	3,3***	2,0**	5,5***	2,0	4,5***
Noorte kõrghariduse omandamise võimalused Eestis					
Venekeelsed vastanud	7,7***	4,3***	13,9***	19,6***	5,2***
... Eesti kodakondsusega	5,4***	3,5***	9,2***	15,6***	4,1***
... ei ole Eesti kodakondsust	11,6***	8,4***	32,3***	19,2***	7,0***
...hea eesti keele oskusega	4,1***	2,9***	6,9***	5,7***	3,6***
...halva eesti keele oskusega	11,4***	9,4***	26,3***	28,6***	8,4***

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

*** oluline erinevus (olulisuse nivoo <0,01).

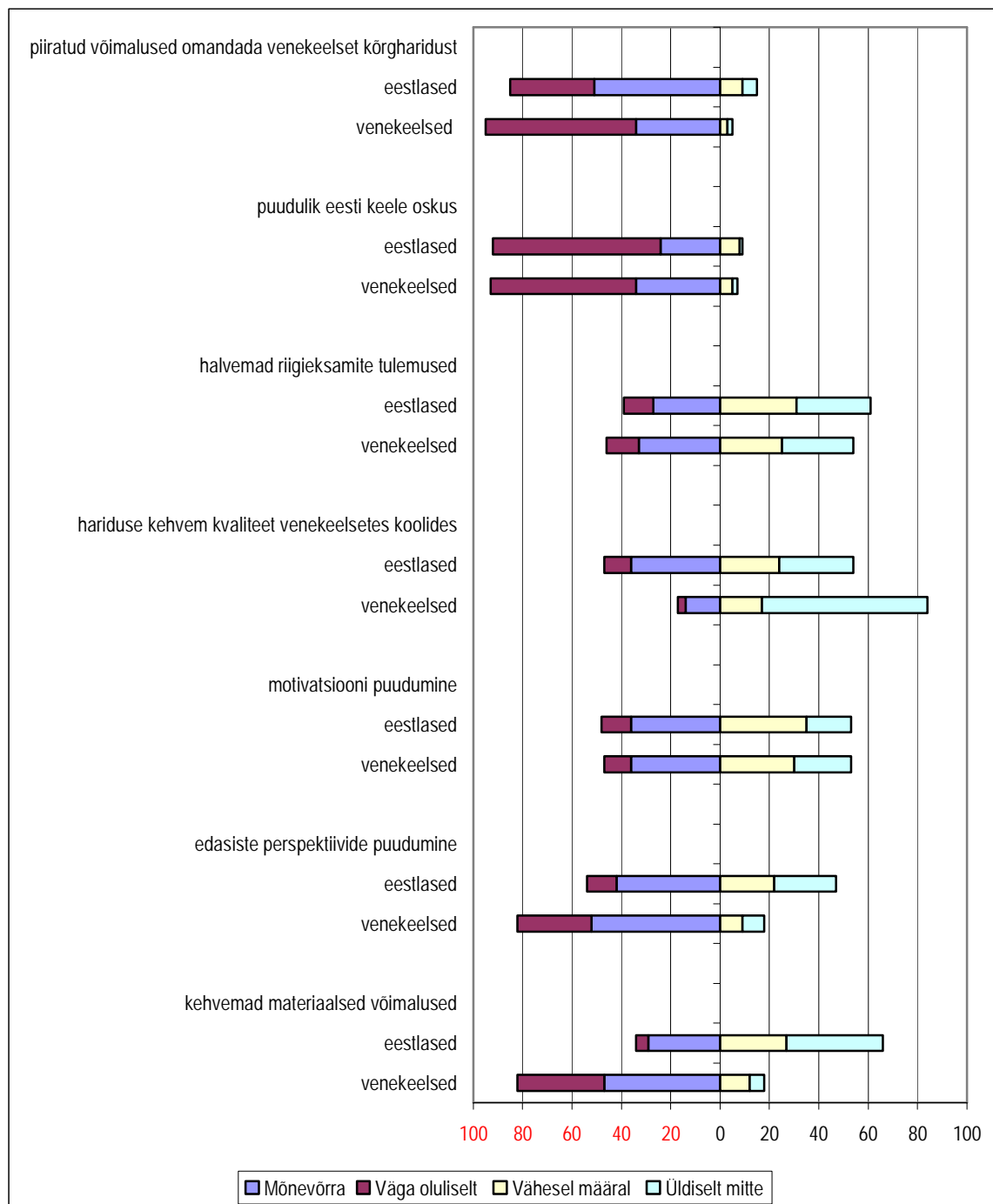
** oluline erinevus (olulisuse nivoo <0,05).

* oluline erinevus (olulisuse nivoo <0,10).

Nii eestlased kui ka venekeelsed vastajad peavad kõige olulisemaks takistuseks, mis piirab venekeelsete noorte kõrghariduse omandamise võimalusi, kehva eesti keele oskust ja piiratud võimalusi omandada venekeelset kõrgharidust (vt. joonis 6). Venekeelse elanikkonna arvates on lisaks väga oluliseks probleemiks ka kehvemad materiaalsed võimalused, mis osaliselt seostuvad ilmselt ka sellega, et venekeelsetest noortest õpib märksa suurem protsent riigieelarvevälistel kohtadel. Vastaja rahvusest sõltub ka see, kuid võrd peetakse edasiste perspektiivide puudumist venekeelsete noorte kõrghariduse omandamist piiravaks teguriks. Oodatavalt ei pea eestlased seda kuigi oluliseks takistuseks, kuna enamik neist arvab, et

⁵ Analüüsis kasutasime logistilist regressiooni, mis võimaldab arvutada sõltumatute tunnuste (nagu rahvus, sugu, kodakondsus) mõju uuritavale tunnusele. Analüüsi üheks eesmärgiks oli uurida, kuidas rahvus mõjutab võrdsete võimaluste olemasolule antavat hinnangut. Logistilise regressioonanalüüsi tulemusel selgus tabelis esitatud nn. riskisuhe. Antud arvu saamiseks võrreldakse eestlaste ja venekeelsete vastajate võrdsete võimaluste olemasolule antud hinnangut. Meie analüüsi tähendab see, et esiteks arvatati, kui tõenäoseks pidasid võrdsete võimaluste olemasolu eestlased ja seejärel arvatati see näitaja venekeelsete vastajate korral ning siis leiti nende näitajate suhtarv. Kui kahe rühma hinnang ei erine, siis suhtarv on ligidane 1-le. See tähendab, et rahvus ei mõjuta võrdsetele võimalustele antavat hinnangut. Kui venekeelsed vastajad arvavad enam, et võimalused ei ole võrdsed, siis on suhtarv 1-st suurem. Meie analüüsis selguski, et see arv oli kõigi võrreldavate gruppide korral oluliselt 1-st suurem.

eestlaste ja venekeelse elanikkonna tööturvõimalused ei erine. Venekeelsed vastajad aga rõhutavad selle teguri olulisust. Eestis on peetud venekeelse hariduse kvaliteeti üheks teguriks, mis piirab mitte-eestlaste võimalusi tööturul (Luuk & Pavelson 2002). Ka umbes pooled eestlased peavad seda piiranguks, mis takistab venekeelsetel noortel Eestis kõrgharidust omandada.

Joonis 6. Mis takistab venekeelsete gümnaasiumide lõpetajatel Eestis kõrgharidust saada, %

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Vaid vähesed venekeelsed vastajad jagavad seda arvamust. Halvemaid riigieksami tulemusi mainivad võimaliku takistusena võrdselt mõlemad rahvusgrupid. Siiski ei peeta seda kuigi oluliseks piiranguks. Motivatsiooni puudumist nimetati küll umbes poolte vastajate poolt, samas arvati, et see mõjutab kõrghariduse omandamise võimalusi vaid mõnevõrra.

4. Keeleõpe koolis

Tabelis 16 on esitatud andmed selle kohta, milliseid keeli vastajate arvates peaksid nende lapsed/lapselapsed valdama. Venekeelsete vastajate seas ei ilmne negatiivset hoiakut eesti keele suhtes, kuna 84% neist arvab, et eesti keelt tuleks kindlasti osata. Eestlaste hoiak vene keele suhtes on mõnevõrra tõrjuvam, siiski on enamik seisukohal, et vene keelt peaks nende lapsed/lapselapsed valdama. Inglise keele oskuse vajalikkust tunnetavad nii eestlased kui ka venekeelsed vastajad. Soome ja saksa keelt on sagedamini nimetanud eestlased. Venekeelsete vastanute seas hakkab silma küllaltki suur protsent, kes on maininud veel mingit muud keelt (tegu või olla nende venekeelsete vastajatega, kelle emakeeleks on mingi muu keel).

Tabel 16. Milliseid keeli peaksid Teie lapsed / lapselapsed kindlasti valdama, %

	Vene/eesti	Inglise	Saksa	Soome	Prantsuse	Muu
Eestlased	70	91	27	20	9	4
Venekeelsed vastajad	84	85	17	7	8	19

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Hinnang vene keele õppe kvaliteedile eesti koolides on muutunud võrreldes 2005. aastaga vaid kübeke positiivsemaks, kuid endiselt märgib 8% vastajatest, et vene keelt üldse nende (nende laste) koolis ei õpetata (vt. tabel 17). Vaid pisut üle kümnendiku arvab, et koolis saadakse head teadmised ja hea suhtlemisoskus vene keeles. Seevastu umbes kolmandik vastajatest leiab, et keelt peaaegu ei omandata. Seega ei ole kolme aasta jooksul olulisi muutusi toimunud. Ka 2008. aastal eesti keele õpetamisele antud hinnang praktiliselt ei erine 2005. aasta hinnangust. Siiski on see märgatavalt positiivsem vene keele õpetamise kvaliteedile antust. Üle 40% venekeelsetest vastajatest arvab, et koolis saadavad teadmised ja suhtlemisoskus eesti keeles on head.

Vene õppekeelega koolide üleminek osalisele eestikeelsele aineõppele on olnud mitmete uuringute üks keskseid uurimisküsimusi. Antud uuringus küsiti vastajatelt arvamust, millal peaks eestikeelne õpe algama. Üle kahe kolmandiku venekeelsetest vastajatest ja kolm neljandikku eestlastest arvab, et eestikeelset õpet tuleks alustada juba lasteaias (vt. tabel 18). Ülejäänutest enamik pooldab eestikeelse õppe alustamist algkoolist. Vähe on neid, kes tahaksid, et eestikeelne õpe algaks alles põhikoolis või gümnaasiumis. Hilisema õppe alustamise pooldajaid on mõnevõrra enam kodakondsuseta venekeelsete vastajate hulgas. Vaid iga neljateistkümmes arvab, et eestikeelset õpet ei peaks üldse olema.

Ka varasemad uuringud on viidanud sellele, et nende vene õppekeelega põhikoolide lõpetajate, kes on varem õppinud eesti keelt ainult eesti keele tunnis, eesti keele oskuse tase ei ole küllaldane, et alustada gümnaasiumis eestikeelse aineõppega (vt. näiteks Kirss ja Vihalemm 2008). Seda tunnetavad ka venekeelsed vastajad eelistades märgatavalt varasemat eestikeelse õppe algust.

Tabel 17. Hinnang eesti/vene keele õppe kvaliteedile koolis, %

		Vene/eesti keelt selles koolis ei õpetata	Vene/eesti keele tunnid on, aga keelt peaaegu ei omandata	Lapsed saavad koolis küll teadmisi vene/eesti keele kohta, aga suhtlema ei õpi	Lapsed saavad koolist head teadmised ja hea suhtlemisoskuse vene/eesti keeles	Kokku
2005	Eestlased	8	36	43	13	100
	Venekeelsed vastanud	-	8	50	42	100
	Venekeelsed noored	-	10	46	44	100
2008	Eestlased	8	29	49	14	100
	Venekeelsed vastanud	-	8	49	43	100

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

Tabel 18. Millal peaks eestikeelne õpe algama, %

	Lasteaias	Algkoolis	Põhikoolis	Keskoolis, gümnaasiumis	Eestikeelset õpet ei peaks olema
Eestlased	76	18	4	1	1
Venekeelsed vastanud	69	15	6	4	7
...sh need, kelle on Eesti kodakondsus	68	14	5	5	8
...sh need, kes on määratlemata kodakondsusega	64	16	10	4	6
...sh need, kellel on Venemaa kodakondsus	73	15	3	4	5

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

„Eesti lõimumiskava 2008-2013“ ettevalmistamise uuringu aruandes toovad Laura Kirss ja Triin Vihalemm (2008) viidates Fishmanile (1976) välja kakskeelse hariduse kolm erinevat eesmärki: keele säilitamine, rikastamine ja üleminek. Säilitamise puhul on rõhk ohustatud vähemuskeele alalhoidmisel, samas kui rikastamise korral on eesmärk teise keele oskuse lisandumine, ohustamata esimese keele oskust. Üleminek aga tähendab kiiret esimese keele asendamist teise keelega, millega tegelikkuses ei kaasne sisulise kakskeelsuse poolt pakutavad eelised (esinevad kahe esimese eesmärgi puhul) (Kirss ja Vihalemm, 2008, 14). Haridus- ja Teadusministeeriumi koduleht sätestab, et venekeelsete gümnaasiumide eestikeelsele aineõppele ülemineku eesmärgiks on „...vene noorte konkurentsivõime tõstmine. Parem eesti keele oskus on abiks kõrgkooli astumisel ja seal eesti keeles õppimisel, Eesti kodakondsuse saamisel ning aitab kaasa töö leidmisel. Vene noored saavad sellega teatud eelise tööturul, sest valdavad rohkem keeli“ (Haridus- ja Teadusministeerium, 2007). Seega rõhutatakse vaid ressursside võrdsustamise aspekti. Samas ei kajasta ükski dokument, milline on ikkagi

eestikeelsele aineõppele ülemineku sisuline kontseptsioon. Seetõttu on Kirsi ja Vihalemma (2008) arvates raske hinnata, kuivõrd juhitudakse nendest erinevatest eesmärkidest,

Milliseid hüvesid ja riske näevad erinevad rahvusrühmad seoses eestikeelsele aineõppele üleminekul venekeelsetes gümnaasiumides? Eestlased näevad peamiselt vaid ülemineku positiivset mõju: nende arvates aitab eestikeelne õpe avardada vene noorte edasiõppimise võimalusi, samuti peetakse oluliseks kontaktide tekkimist eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahel, aga ka identiteediga seotud aspekti (Eestikeelne õpe aitab kaasa sellele, et vene noored tunnevad end osana eesti ühiskonnast) ja vene noorte seotust Eestiga (vt. tabel 19).

Venekeelne elanikkond on positiivsete mõjude suhtes kahtlevam. Vaatamata positiivsete mõjude tunnistamisele nähakse üleminekus ka pingesid. Ligi pooled vastajatest arvavad, et eestikeelne aineõpe toob kaasa vene koolide õpilaste eksamitulemuste halvenemise ja seega ka edasiõppimisvõimaluste ebavõrdsuse võrreldes eesti koolide õpilastega. Sellele on viidanud ka varasemad uuringud. „Eesti lõimumiskava 2008-2013“ ettevalmistamise uuringu raames läbiviidud vene õppekeele koolide õpetajate fookusgruppides märgiti, et põhikooli lõpuks ei ole paljud õpilased omandanud eesti keeles sellist taset, et alustada gümnaasiumis eestikeelse aineõppega, eriti keerulisemates ainetes (Kirss ja Vihalemm, 2008, 12). Seetõttu kardetakse, et teadmised eesti keeles õpetatavates ainetes jäävad puudulikus, mis omakorda mõjutab edasist riigieksamite valikut ning seeläbi ka edasise haridusvõimalusi. Samuti nõustub ligi kaks viiendikku venekeelsetest vastajatest väitega, et eestikeelne õpe tekitab venekeelse elanikkonna seas tunde, et neist tahetakse vägisi eestlasi teha. See tulemus viitab probleemidele seoses eestikeelsele õppele ülemineku üldises ettevalmistuses. Venekeelne elanikkond tunnetab seda kui väljastpoolt neile vägisi pealesurutud protsessi, milles neile ei ole mingit valiku- ja sõnaõigust jäetud. Ka lõimumiskava ettevalmistamise uuringu raames läbiviidud fookusgruppide intervjuud viitasid sellele, et üleminekut käsitletakse kardinaalse muutusena lühikese aja jooksul, mis tekitab asjaosalistes hirmu ja teadmatust tagajärgede suhtes (Kirss ja Vihalemm, 2008, 14). Samuti kardetakse, et eestikeelne õpe soodustab vene noorte emigreerumist. Üle kolmandiku venekeelsetest vastajatest arvab ka, et eestikeelne õpe ei suuda vähendada venekeelse kogukonna suletust. Sealjuures ei ilmnenu erilisi erinevusi erinevate vanusegruppide, ühiskonnakihtide ja eri piirkondade elanike arvamusel. Samuti ei sõltu eestikeelsele aineõppele üleminekul seotud hüvede ja riskide hinnang Eesti kodakondsuse olemasolust ega eesti keele oskusest. Seega ei suuda ka parem ressurssidega varustatus suurendada venekeelsete vastajate positiivsemat suhtumist üleminekusse. See viitab sellele, et vead ülemineku kavandamisel on tekitanud tugevat vastuseisu kogu üleminekule ja negatiivseid hoiakuid selle suhtes.

Kutsehariduse korral arvab ka kolm viiendikku eestlastest, et tähtsad on eelkõige omandatavad oskused, mitte aga keeleoskus. Ligi 90% venekeelsetest vastajatest jagab seda arvamust.

Tabel 19. Arvamused eestikeelsele aineõppele ülemineku kohta, pooldajate %

	Ankeedi keel		
	Eesti	Vene	
Eestikeelne õpe aitab kaasa sellele, et vene noored tunnevad end osana eesti ühiskonnast	90	10	Eestikeelne õpe tekitab venekeelse elanikkonna seas tunde, et neist tahetakse vägisi eestlasi teha
	58	42	
Eestikeelne õpe aitab kaasa vene noorte seotusele Eestiga	92	8	Eestikeelne aineõpe soodustab vene noorte emigreerumist
	58	42	
Eestikeelne õpe aitab kaasa kontaktide tekkimisele eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahel	84	16	Eestikeelne õpe ei vähenda venekeelse kogukonna suletust
	64	36	
Eestikeelne eesti kirjanduse, ühiskonna ja ajaloo õpe soodustab Eesti kultuuri ja ajaloo paremat mõistmist ja rahvustevahelist lugupidamist	93	7	Eestikeelne eesti kirjanduse, ühiskonna ja ajaloo õpe tugevdab negatiivseid hoiakuid Eesti kultuuri ja ajaloo suhtes ja soodustab rahvuste vahelist võõrdumist
	72	28	
Eestikeelne aineõpe võrdsustab eesti ja vene koolide õpilaste edasiõppimisvõimalusi	90	10	Eestikeelne aineõpe toob kaasa vene koolide õpilaste eksamitulemuste halvenemise ja seega ka edasiõppimisvõimaluste ebavõrdsuse võrreldes eesti koolide õpilastega
	52	48	
Kutsehariduse puhul on tähtsad omandatavad oskused, mitte aga keeleoskus	58	42	Kutsekoolides peaks õpe toimuma eesti keeles
	87	13	

Allikas: Integratsiooniuring 2008.

5. Kokkuvõte

Üleminek eestikeelsele kõrgharidusele on muutnud venekeelse üldhariduse suures osas hariduslikuks tupikuks, kuna venekeelse gümnaasiumi või keskkooli lõpetanul on tegelikult edasised valikud piiratud. See kehtib just nende venekeelsete noorte kohta, kelle eesti keele oskus ei ole piisav, et jätkata õpinguid eestikeelsetes kõrgharidusinstituutides. Enamik neist jätkab õpinguid eraülikoolides ja erarakenduskõrgkoolides, kus õpe on teatavasti tasuline. Kõrghariduse tasemel on vene keeles õppijate osakaal väga väike (12,5% rakenduskõrghariduse tasemel, 7,6% bakalaureuseõppes ja vaid 2,8% magistriõppes).

See, et kakskeelse hariduse kaudu püütakse praegu suunata üleminekut kakskeelselt keskhariduselt ükskeelsele kõrgharidusele viitab sellele, et Eestis tahetakse praegu pigem asendada vene keelt eesti keelega, millega ei kaasne kakskeelsuse poolt pakutavaid eeliseid. Üleminekul eestikeelsele aineõppele tehtud vead on toonud kaasa selle, et venekeelne elanikkond tunnetab eeliste kõrval ka mitmeid olulisi riske (vägisi eestlaseks tegemise püüe, vene koolide õpilaste eksamitulemuste halvenemine ja seega ka edasiõppimisvõimaluste

ebavõrdsus võrreldes eesti koolide õpilastega, vene noorte emigreerumine). Arvatakse ka, et eestikeelsele õppele üleminek peaks toimuma oluliselt varem praegusest (pigem juba lasteaias või siis hiljemalt algkoolis). Konkurentsitult pooldatakse ka selliseid eestikeelseid lasteaedu, kus kõik lapsed oleksid koos ning kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatajad. Seega ei ole tegemist venekeelse elanikkonna negatiivse suhtumisega eesti keele õppesse. Pigem on kartusi ja ohutunnet tekitanud just selgelt sõnastama eestikeelsele aineõppele ülemineku kontseptsioon ja halvasti ettevalmistatud üleminek.

Venekeelne elanikkond tajub rahvust olulise haridusvõimalusi piirava tegurina. Kuna hinnang võimaluste võrdsusele ei põhine isiklikul edul kuigivõrd, siis pigem kajastab see üleüldist põlisrahvusesse mittekuulumisest tulenevat võimaluste kahanemise tajumist. Sealjuures on võimaluste ebavõrdsuse tajumisel ka selge reaaleluline alus. Edasised uuringud peaksid tooma selgust, kas kõige edukamad mitte-eestlastest hakkavad nägema tulevikku optimistlikumalt või mitte. Tuleviku seisukohast on väga oluline, millistena tajuvad oma võimalusi kõige nooremad. Olukorra tajumise osas on venekeelsete noorte olukord vanemate omast küll mõnevõrra parem, kuid siiski ei pea ka enamust neist võimalusi võrdseteks. Oleks naiivne loota, et olukord muutub iseenesest paremuse suunas.

Kirjandus

Kirss, L. ja Vihalemm, T. (2008) Hariduslik integratsioon. Vajadus- ja teostatavusuuringu lõpparuanne. Tartu.

Kõrgharidus, venekeelne õpe ja riigikeele õpe Eestis (2008). Haridus- ja Teadusministeerium.

Luuk, M. ja Pavelson, M. (2002) Non-Estonians on the Labour Market: A Change in the Economic Model and Differences in Social Capital. *The Challenge of Russian Minority*. Lauristin, M., Heidmets, M. (eds). Tartu University Press, 89-116.

EESTI ÜHISKONNA INTEGRATSIOONI MONITOORING 2008

Lühikokkuvõte

1. Üldised trendid

Võrreldes eelnevate monitooringutega (2000, 2002, 2005) on Eesti ühiskonna struktuurset integratsiooni iseloomustavad näitajad samm-sammult paranenud – see kehtib nii eesti keele oskuse, Eesti kodanike osakaalu rahvastikus kui ka mitmete sotsiaal-majandusliku näitajate osas. Samas on halvenenud mitmed inimeste hoiakuid iseloomustavad näitajad – näiteks on vähenenud venekeelse elanikkonna usaldus Eesti riigi ja tema institutsioonide vastu, langenud on nende venekeelsete vastajate osakaal, kes tunnevad end osana Eesti rahvast jmt. Eestlased on aga jätkuvalt tõrjuvad venekeelse elanikkonna kaasamisel avalikku sfääri.

Trendinanalüüs näitab, et kui kuni 2005. aastani muutusid integratsioonialased hoiakud üldjuhul positiivsemaks, siis peale seda on toimunud järsk langus. Seda võib seletada rahvussuhete politiseerumisega viimastel aastatel, mis on võimendanud vastandlike integratsioonihoiakuid – mõlemad pooled näevad integratsiooni mitte ühiskonna kui terviku arengu, vaid eelkõige teisele poolele esitatavate nõudmiste ja ootuste raames. Antud monitooring kinnitab, et eestlaste jaoks on esiplaanil keelenõuded ja kodakondsuse teema, samas kui venekeelne elanikkond tähtsustab pigem sotsiaalseid eesmärke ning vastastikust dialoogi. Sellest tulenevad omakorda mitmed erinevad arusaamad võrdse kohtlemise, vastastikuse sallivuse, teise poole motiivide ja eesmärkide hindamisel jmt. Taoline eri rahvusgruppide hoiakute polariseerumine näitab, et riigi võimalused ühiskonna sisulist integratsiooni mõjutada on vähenemas.

Deleted: muutusid

2. Eesti- ja venekeelse elanikkonna aineolukord ja eluga rahulolu

Eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahelised sissetulekuerinevused on aja jooksul mõnevõrra kahanenud. Olemasolevate sissetulekuerinevuste peamiseks põhjuseks on kõrgharidusega venekeelsete inimeste tunduvalt väiksem esindatus kõige suuremate sissetulekutega tulugrupis, mis viitab nende takistatud juurdepääsule kõige enam tasustatud ametikohtadele.

Eesti kodanike hinnangud oma isiklikele materiaalsele võimalustele on ligikaudu samaväärsed rahvuslikust kuuluvusest sõltumata, erinedes oluliselt Eesti kodakondsust mitteomavate inimeste hinnangutest. Samas erinevad hinnangud eestlaste ja venekeelse elanikkonna võimalustele rahvuslikus lõikes, mis viitab grupisisesele etnilisele solidaarsusele.

3. Haridus

Üleminek eestikeelsele kõrgharidusele on muutnud venekeelse üldhariduse suures osas hariduslikuks tupikuks, kuna venekeelse gümnaasiumi või keskkooli lõpetanul on edasised valikud piiratud. See kehtib eelkõige nende venekeelsete noorte kohta, kelle eesti keele oskus ei ole piisav, et jätkata õpinguid eestikeelsetes kõrgharidusinstitutionides.

Venekeelne elanikkond tunnetab, et üleminekul osalisele eestikeelsele aineõppele on eeliste kõrval ka mitmeid olulisi riske (assimilatsioon, vene koolide õpilaste eksamitulemuste halvenemine ja seega ka edasiõppimisvõimaluste ebavõrdsus võrreldes

eesti koolide õpilastega, vene noorte emigreerumine). Samas tunnetatakse, et osalisele eestikeelsele õppele üleminek peaks toimuma oluliselt varem praegusest (pigem juba lasteaia või siis hiljemalt algkoolis). Konkurentsituult pooldatakse selliseid eestikeelseid lasteaedu, kus kõik lapsed oleksid koos ning kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatajad. Seega ei ole tegemist venekeelse elanikkonna negatiivse suhtumisega eesti keele õppesse. Nende kartusi ja ohutunnet on tekitanud pigem osalisele eestikeelsele õppele halvasti ettevalmistatud üleminek.

4. Keeleoskus

Venekeelse elanikkonna eesti keele oskus on viimase 20 aasta jooksul järkjärgult paranenud ning muutunud ka funktsionaalselt mitmekesisemaks - paranenud on eneseväljenduse, kirja- ja lugemisoskused.

Siinkohal tuleb aga eristada kahte tendentsi – esiteks, eesti keele õppe integratiivne tähendus, mis oli haripunktil 2005 aastal, on praeguseks väga olulisel määral langenud, st., eesti keele äraõppimist ei peeta piisavaks, saavutamaks vastastikust usaldust ja võrdset positsiooni eestlastega (vastavalt ainult 38% ja 23% vastanutest nõustuvad, et see suurendab usaldust ning aitab saavutada võrdset positsiooni). Teiselt poolt on säilinud ja tugevnenud eesti keele õppe utilitaarne tähendus – inimesed tunnetavad, et eesti keelt on vaja saamaks-säilitamiseks (head) töökohta.

Seetõttu tuleks ka integratsioonipoliitikas rõhutada pigem eesti keele õppimise instrumentaalseid väärtusi (paremad töö- ja haridusvõimalused) ning integratsioonis tervikuna asetada suurem rõhk pigem poliitilisele ja sotsiaal-majanduslikule integratsioonile.

5. Rahvustevaheline suhtlemine ja hoiakud

Kontaktid eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahel on suhteliselt piiratud, eestlaste seas omab venekeelse elanikkonnaga juhukontaktidest tihedamat kokkupuudet kolmandik, venekeelse elanikkonna hulgas on igapäevane kogemus eestlastega suhtlemises umbes pooltel. Enamasti toimub rahvusteülene suhtlust töösfääris, töövälised suhtlusvõrgustikud on oma rahvuse kesksed.

Suhtumises teise rahvusühmaga, mõõdetuna valmisolekuna jagada personaalset ruumi teise rahvusühmaga esindajatega torkab silma eestlaste märgatavamalt tõrjuv hoiak. Nii eesti- kui venekeelse elanikkonna seas on tõrjuv hoiak iseloomulik nooremas vanuserühmas, samuti tallinlaste hulgas. On olemas seos isikliku kokkupuute sageduse ning hoiakute vahel: suhtumine on positiivsem nende isikute puhul, kelle kontaktid teise rahvusühmaga on tihedamad, seda eriti eestlaste puhul.

Rahvussuhteid tajuvad eri rahvusühmad erinevalt - vaid 1/3 eestlastest arvab, et siinsed venekeelsed inimesed on ustavad Eesti riigile ja toetavad tema arengut, enamik venekeelseid vastajaid (80%) aga peab oma gruppi Eesti riigile ustavateks. Kui enamik venekeelseid elanikke arvab püsivalt, et integratsioon Eesti ühiskonnas nõuab ka eestlaste valmisolekut ja pingutusi, siis eestlaste seas on sellel seisukohal olijate osakaal viimase kaheksa aasta jooksul langenud ligi 20% (80%-lt 61%-le). Erinevus eestlaste ja venekeelsete inimeste elulaadis on eestlaste nägemuses vähenenud (2000 aastal pidas erinevaks 61%, 2008 aastal - 49%), venekeelsete vastajate silmis aga kasvanud (42% - 57%).

Rahvussuhetega seotud hoiakute analüüs kinnitab, et integratsioonipoliitika olulisemad sihtgrupid peaksid olema venekeelsed noored, kodakondsuseta isikud ning Tallinna

elanikud. Eestlaste puhul tuleks senisest enam teadvustada integratsiooniprotsessis aktiivse osalemise vajadust ja võimalusi.

6. Informeeritus ja meediakasutus

Kehva orienteerumist nii kodukohas, Eestis kui maailmas toimuvast märgivad eeskätt vähemharitud ja madalama staatusega venekeelsed vastajad, kelle seas on palju neid, kes eestikeelset meediat ei jälgi ja kelle informeerituse edendamisel on suhteliselt vähe abi trükisõnast. Küll aga võib siin palju ära teha venekeelne telekanal. Venekeelne telekanal oleks väga oluline ka igapäevaseks eluks vajaliku praktilise info parema kättesaadavuse seisukohalt. Suurt vajadust selle järele märgib üle 70% venekeelsest elanikkonnast, sellesse suhtub arusaavalt ka enamuse eestlastest.

7. Kodakondsus

Aastatel 2000-2008 on toimunud märkimisväärsed muutused kodakondsuse eelistuste osas. Kui alates 2000. aastast on märgata Eesti kodakondsuse eelistatuse kasvutrendi, mis saavutas kõrgeima taseme aastal 2005 (74%), siis 2008 aastal soovisid endale Eesti kodakondsust vaid pooled (51%) mittekodanikest. Kui aastal 2000 ei soovinud mitte mingit kodakondsust 16% mittekodanikest ja aastaks 2005 oli nende osakaal langenud 7%-le, siis 2008. aastal on nende osakaal tõusnud uuesti 16%-le. Kui aastal 2000 soovis Venemaa kodakondsust 5% ja aastal 2005 11%, siis aastal 2008 juba 19% kodakondsuseta vastajatest.

Eestlaste suhtumine kodanikkonna laiendamisse lihtsustatud tingimustel on samuti aja jooksul muutunud. Kui aastal 2000 ei olnud 18% eestlastest nõus ühelegi võimalikule sihtgrupile lihtsustatud korras kodakondsuse andmisega, siis aastal 2008 oli selliste vastajate osa langenud 8%-le. Eestis sündinud inimestele on lihtsustatud korras kodakondsuse andmisega nõus 46% eestlastest.

Analüüs näitab, et venekeelse elanikkonna jagunemine Eesti kodanikeks, kodakondsuseta isikuteks ja Venemaa (ning muude riikide) kodanikeks peegeldab eelkõige nende erinevat kohanemisastet ja erinevaid toimetulekustrateegiaid Eesti ühiskonnas. Eesti kodakondsuse on omandanud need, kes on oma isikuomadustelt aktiivsemad ja kohanemisvõimelisemad. Seega toimib Eesti kodakondsusseadus teatavas mõttes 'loomuliku valiku' võimendajana, andes veelgi rohkem võimalusi võimekamatele ning pärssides nende võimalusi, kes pole ka loomult eriti läbilöögiõulised.

Eesti kodakondsust omavate haritud venekeelsete inimeste tugevnev positsioon tööturul ning kõrge enesehinnang suurendab nende õigustatud ootust rohkem kaasa rääkida ka Eesti ühiskonnas. Selle ootuse rahuldamatata jäämine tugevdab kogu venekeelses elanikkonnas levivat usaldamatust ja protestiidentiteeti. Seega on naturaliseerunud kodanike senisest tugevam kaasamine väga oluline integratsioonipoliitika eesmärk.

8. Meie-tunne ja riigiidentiteet

Enim potentsiaali on rajada eestlasi ja venekeelset elanikkonda ühendavat meie-tunnet kohalikule identiteedile. Perspektiivikam oleks alustada ka riigiidentiteedi loomist kohalikul pinnal. Venekeelse elanikkonna riigiidentiteeti mõjutavad oluliselt nende etniline identiteet ning ajalooline seos Venemaaga või teiste endise NL osadega. Analüüs kinnitab, et vähemuste tugeva riigiidentiteedi kujundamine eeldab mitte nende etnilise identiteedi allasurumist, vaid kaasamist ühise tugeva riigiidentiteedi kujundamisse.